

PÁLFFY GÉZA

Horvát grófból magyar arisztokrata

A szigetvári hős különleges „felemelkedése”

Horvát vagy magyar Leonidász?

Zrínyi Miklós (1508–1566), a szigetvári hős megítélése az elmúlt évszázadokban többször változott. Összességében mind a magyar, mind a horvát történetírás a legkiemelkedőbb történeti személyiségek sorában tartotta és tartja mind a mai napig számon, így joggal vált mindkét országban terek és utcák gyakori névadójává. S noha a magyar köztudatban megítélése mindig igen pozitív volt, e nimbusz a XIX. század második felében Horvátországban egy időre jelentősen megtört.

Ezt jól jelzi, hogy kerekén 150 évvel ezelőtt, amikor Szigetvár 1566. évi védelmének 300. évfordulóján, 1866-ban a horvát országgyűlés meg kívánta ünnepelni az eseményt, az egyik neves jogpárti politikus, Ante Starčević a következőképpen szónokolt: „Valamikor horvát Leonidásznak tartották a szigetvári Zrínyit, ám Leonidász saját hazáját védve esett el, de Zrínyi hazája ellenségeit [értsd: a Habsburg-dinasztiából származó magyar királyokat] védelmezve lelte halálát.” A XIX–XX. században – a mindenkor aktuálpolitikának megfelelő – gyakori Habsburg- és magyarellenes függetlenségi szemlélet Horvátországban tehát egy ideig a szigetvári Zrínyit, sőt politikus, katona és költő–író dédunokáját (1620–1664) sem kímélte. Szerencsére azonban mindezen már nagyrészt túl vagyunk.

A szigetvári Zrínyi Miklós különleges felemelkedését, sikeres karrierjét és sokrétű tevékenységét reálisan csak akkor érthetjük meg, ha őt nem a XIX–XX. századi különféle történelemszemléletek előítéletei szerint, hanem elsősorban az egykori államkeretek, politikai és társadalmi viszonyok rendszerében vizsgáljuk. A vitathatatlanul horvát származású szigetvári hős (horvátul Nikola Šubić Zrinski vagy Nikola Zrinski Sigetski) ugyanis az 1526. évi mohácsi csata utáni néhány évtizedben nem csupán az

1102 óta unióban álló Magyar és Horvát Királyság, de még a Habsburg I. Ferdinánd király uralkodása (1526–1564) alatt Közép-Európában létrejött Habsburg Monarchia politikai elitjének és úgynevezett nemzetek feletti arisztokráciájának is meghatározó képviselőjévé vált. Az utóbbit a monarchia „összetartó-összetapasztó” erejének nevezi az újabb kutatás.

E gyökeres változás jól nyomon követhető a Zrínyi által birtokolt várakon és uradalmakon, az általa viselt tisztségeken, sőt, feleségein és gyermekei sorsán is. Jelen tanulmány mindezek bemutatásával arra tesz kísérletet, hogy Zrínyi Magyarországra, majd Közép-Európába való „felkapaszkodását” és e területek elitjébe való felemelkedését tegye mérlegre. Mindezek ugyanis famíliájának korábbi lojalitásait és identitáscímeket jelentősen gazdagították, ám részben át is alakították. Mégpedig nemcsak rövid, hanem hosszú távon, valójában egészen a család XVIII. század eleji kihalásáig.

„Felkapaszkodás” Horvátországból Magyarországra

A középkori (Adriai-tenger melléki) Horvát Királyság előkelői közül, a horvát Šubić nemzetségből származó Zrínyi Miklós elődeihez hasonlóan eredetileg ugyancsak a horvát–szlavón területek törökellenes határvédelmében és igazgatásában vállalt szerepet. Azaz már ifjúkorában követte egyik nagyapja, Korbáviai Károly (horvátosan Karlo Karlović) szolgálatát, akit 1493-ban a törökök ellen elvesztett udbinai csatában ért a halál.

Miután Zrínyi családja már 1524-től Habsburg zsoldon szolgált az oszmánok ellen horvát földön, 1529-ben feltehetően részt vett Bécs védelmében, majd 1542 őszén 400 horvát könnyűlovas kapitányaként a Buda és Pest visszafoglalására indított, sikertelen hadjáratban jeleskedett. Ekkori vitézkedése alapvetően hozzájárult ahhoz, hogy Ferdinánd király az esztendő legvégén horvát–szlavón banná nevezte ki. E poszt döntő emelkedést jelentett a felmenői által viselt korábbi tisztségekhez képest.

Báni tiszteben Zrínyi másfél évtizeden át meghatározó szerepet játszott a török előrenyomulás miatt egyre fogyatkozó horvát–szlavón területek védelmének megszervezésében: mind a határvidéken, mind az 1550-es években tartott bécsi hadikonferenciákon. 1556. évi lemondása mégis jelezte: komoly fenntartásai vannak e területek sikeres védelmi lehetőségeit illetően – amit egyébként jól mutatott az Una-parti

A tanulmány az MTA BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport által elnyert Lendület kutatási projekt támogatásával készült.

Novi és Kosztajnica várainak eleste. Pedig ebben az időben a krajnai, karintiai és stájer rendek már rendszeres évi anyagi támogatással segítették a horvát-szlavón határvédelmet, így Zrínyi itteni régi birtokainak megmaradását is.

Lemondása dacára Zrínyi természetesen nem vonult ki ősei földjének védelméből. Zágráb és Körös megyei várai (a családnévadó Zrin, valamint Gvozdansko, Medvevár, Krupa, Ozalj, Rakonok stb.) megtartása érdekében saját csapatai mellett az uralkodó zsoldján az 1550–1560-as években továbbra is több száz lovas és gyalogost tartott. S bár régi családi birtokairól nem mondott le, mégis döntő módon váltott stratégiát, sőt, részben még pátriát is.

A mindennapos török veszély miatt Zrínyi mind családi székhelyét, mind politikai-katonai tevékenységét Zágráb megyéből a Drávától északra tette át. Ám nem olyan távolra, mint a Vas megyei védett hátszágban rezidenciákat (Németújvár, Szalónak, Rohonc) szerző Batthyányak, hanem Szlavónia közvetlen határára, de már a Zala megyében fekvő muraközi Csáktornya és a Somogy megyei Csurgó váraiba. Szimbolikusnak tartható, hogy az 1540-es évek közepétől a horvát-szlavón bán legfőbb rezidenciája már a Drávától északra, Magyarországon feküdt.

Miközben a Drávától északra fekvő várakból még a szlavóniai és horvátországi birtokok is ellenőrizhetők voltak, addig a Mura vidéke kiváló kapcsolatot biztosított Stájerország felé. Így az 1540-es évek végétől az ugyancsak menekülő horvát nagyúrtól, Keglevics Pétertől (horvátul Petar Keglević) részben erőszakkal megszerzett csáktornyai vár és uradalma hosszú időre a Zrínyi família egyik legfontosabb rezidenciája és birtoka, sőt, gazdasági és kulturális központja lett.

Ezzel a Zrínyiek – a Batthyányak, Bánffyak, Nádasdyak és Széchyek mellett – már a XVI. század közepén a Dunántúl, s egyúttal a Magyar–Horvát Királyság legnagyobb birtokosai közé léptek. A Magyarországra való „felkapaszkodás” hatalmas változást jelentett az 1520–1530-as évek fordulójához képest, amikor a Zrínyiek még csak a Karlovics-rokonság horvátországi örökségének megszerzésén munkálkodtak, és Bécsben sem mindig örvendtek elismertségnek.

Út a politikai elit csúcsára

A Zrínyi család sorsát hosszú távra meghatározó Magyarországra húzódásról és alapvető stratégiaváltásról Miklós új tisztségei is szemléletesen tanúskod-

nak. 1557 őszén ismét a királyság egyik főméltósága, magyar királyi tárnokmester lett, miközben Zala megye után a még védettebb Vas megyében is kulcsfontosságú zálogbirtokot szerzett az Erdődyektől: a monyorókeréki uradalmat (ma Eberau az ausztriai Burgenlandban).

1561 ősztől Zrínyi a dél-dunántúli Szigetvár főkapitánya is lett. Ez a kortársak körében is feltűnést keltett, hiszen országos főméltóság ritkán költözött önként közvetlenül a „török torkába”. A szlavóniai nagyúrral, Tahy Ferencel és a dunántúli Bánffy Lászlóval versengve e posztjához 1563 végére sikerült megszereznie a dunántúli kerületi generális tiszteit is. E minőségében a dunántúli vármegyék hadügyi kérdéseit igazgatta. Míg szigetvári főkapitányként elsősorban a Habsburg-uralkodók nevében eljáró központi kormány szerv, a bécsi Udvari Haditanács (Wiener Hofkriegsrat) képviselője volt, kerületi generálisként a magyar rendek hadügyi jogkörét erősítette.

Mindez azt jelentette, hogy Zrínyi az 1540-es évektől haláláig egyszerre és folyamatosan állt a Magyar és a Horvát Királyság rendjei, illetve a bécsi udvar és a Habsburg-dinasztiából származó magyar királyok közös katonai és politikai szolgálatában. E különleges kompromisszumnak és többszörös kötődésének köszönhetően élete végén a Balaton és a Dráva közötti törökellenes határvédelmet túlnyomórészt ő irányította. A Magyar Királyság és Habsburg-uralkodók érdekeit azonban Zrínyi saját érdekeivel is ügyesen egyeztetette össze. A Szigetvárról kormányzott dél-dunántúli határvédelem ugyanis egyúttal muraközi és csurgói uradalmainak biztonságát is garantálta.

Összességében tehát néhány évtized alatt Zrínyi Miklós előbb a horvát, majd a magyar politikai elitben is csaknem a csúcsra ért. Olyan országosan is igen befolyásos politikussá vált, aki eredeti horvát és új magyar hazája, illetve a Habsburg-dinasztia érdekeit a sajátjaival is képes volt összehangolni – ha nyilvánvalóan nem is mindig könnyen és problémamentesen. Mindezek közepette pedig családjá felemelkedését is hosszú távra megalapozta.

Felemelkedés a monarchia arisztokráciájába

Noha a nagyközönség soraiban még kevésbé ismert, az egykori horvát lovaskapitány két évtized alatt a Habsburg Monarchia nemzetek feletti elitjébe is bekerült. Másként fogalmazva: az 1566-ban közös horvát és magyar hazájáért hősi halált halt nagyúr – nem tévedés – a Magyar Királyság legaulikusabb arisz-

tokratáinak egyike lett. Erről több dolog szemléletesen tanúskodik.

Elsőként: a monarchia székvárosában, a bécsi *Freyungon* vásárolt háza, melyhez hasonlóval ez időben a magyar udvari kancellária mellett csupán Nádasdy Tamás nádor és a császári udvarban nevelkedett Pethő János komáromi főkapitány rendelkezett. Másodsor: az előbb Habsburg Rudolf és Ernő főherceg bécsi udvartartásában apródként, majd II. Miksa császár (1564–1576) étekfogójaként szolgáló fia, György.

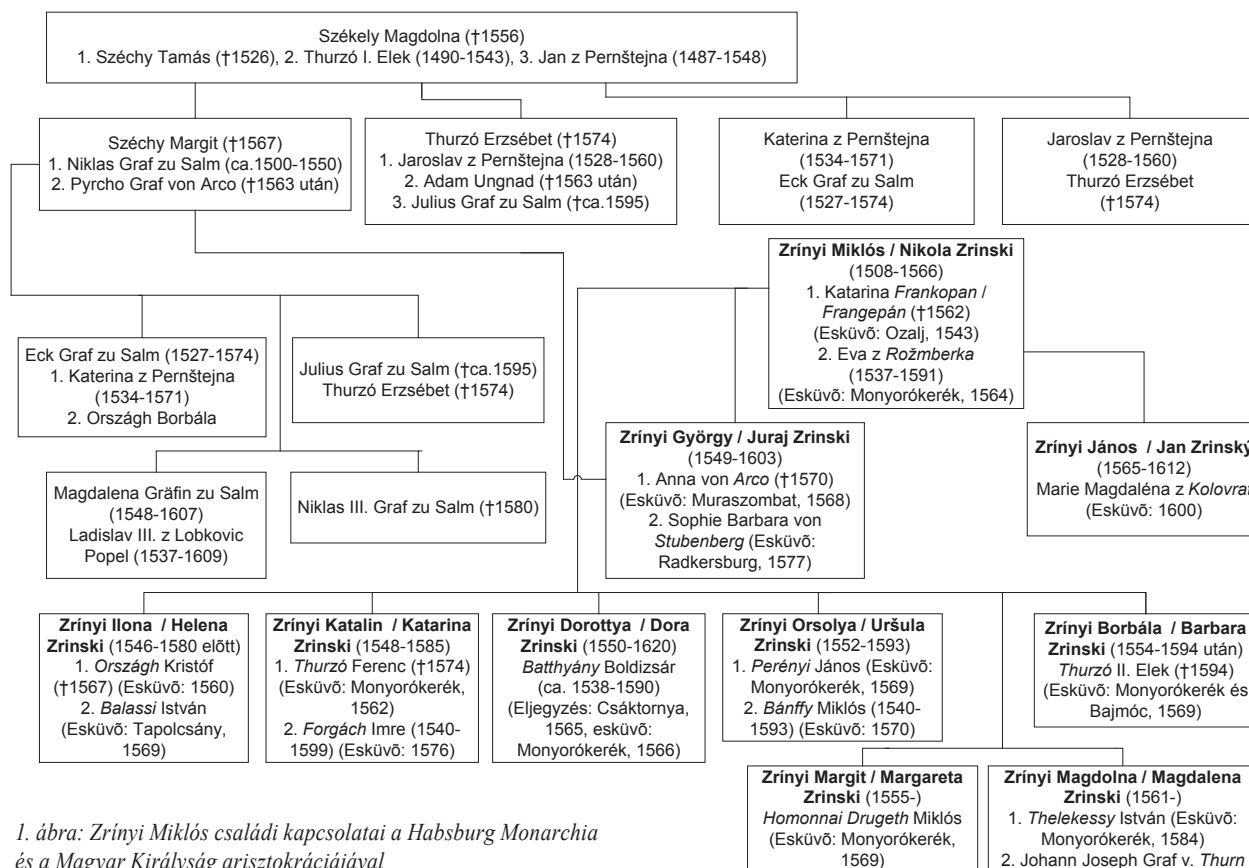
Legszemléletesebben mégis Zrínyi és fiai házassagai jelzik ezt, amint erről a család genealógiai kapcsolatrendszerére árukkodik (lásd az 1. ábrán). Míg ugyanis Zrínyi első frigyét 1543 júniusában még a török–szlavón határ közelében, a Zágráb megyei Ozalj várában az ősi *horvát* Frankopan (magyarosan Frangepán) család tagjával, Katarinával kötötte, addig másodsorára 1564 szeptemberében már az osztrák–magyar határ védett szomszédságában, a Vas megyében fekvő, említett Monyorókerék várában, a *cseh* Eva z Rožemberkát (németesen Eva von Rosenberget) vette el.

Néhány esztendő múlva (1568) György fia Muraszombaton Anna von Arcót, a *tiroli* Pyrcho Graf von

Arco és Széchy Margit leányát, majd másodízben (1577) a stájerországi Radkersburgban a *stájer* Sophie Barbara von Stubenberget vezette oltár elé. Sőt, Zrínyi második házasságából származó fia (János) utóbb Csehországban, majd II. Rudolf császár (1576–1612) prágai udvarában nevelkedett, így neki is *cseh* felesége lett, Marie Magdaléna z Kolovrat személyében.

Bár e családnevek még a korszak kutatóinak egy része számára is keveset mondanak, önmagukban már a Zrínyi-feleségek származási helyei (Tirol, Stájer-, Cseh- és Horvátország) is beszédesek: e házasságokkal a Zrínyiek a XVI. század közepén kialakuló közép-európai, nemzetek feletti arisztokráciának is meghatározó tagjaivá váltak. E rokoni hálózatban ugyanis osztrák–német (Arco, Salm, Ungnad), cseh–morva (Pernštejn, Rožmberk, Kolovrat, Lobkovic) és magyar–horvát nagyúri családok (Frangepán, Székely, Széchy, Thurzó, Zrínyi) kötődtek sorozatos házasságokat, gyakran egymás fél- vagy mostohatestvéreit véve feleségül.

Csupán a Zrínyiek rokonait tekintve: a Rožmberkek és a Kolovratok a Cseh Királyság, a Stubenbergek Stájerország elitjének legfelső rétegébe tartoztak; a rokon Wolfgang Stubenberg ugyanakkor egyben a család cseh ágának alapítója is volt. Az Arcók és a Sal-

1. ábra: Zrínyi Miklós családi kapcsolatai a Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság arisztokráciájával

mok közül pedig többen töltöttek be a XVI. század közepi bécsi Habsburg-udvarban főméltóságot. Így nem csodálkozhatunk azon, hogy Miklós és fia, György 1563 végétől már nemcsak magyar és horvát, hanem morva *Inkolat*-tal is rendelkeztek. Modern kifejezéssel élve: Közép-Európa több államának, az Adriától egészen a cseh területekig szinte minden országnak „állampolgárai” lettek.

Ezzel egyidejűleg Zrínyi leányai révén páratlan erővel szilárdította meg familiája helyét a Magyar Királyság főúri elitjében is. Miként arról a genealógia szintén tanúskodik, hét leányát a kor legelőkelőbb magyar arisztokrata családjaiból (Balassi, Batthyány, Bánffy, Forgách, Homonnai Drugeth, Országh, Perényi, Thurzó) származó ifjak vették el.

E nagyurak között Udvari és Magyar Kamara-elnököket (Thurzó Ferenc és II. Elek személyében), valamint több országos főméltóságot (pl. Országh Kristóf országbíró vagy Batthyány Boldizsár királyi étekfogómestert) egyaránt találunk. Zrínyi említett két fiához hasonlóan pedig ifjúkorában majdnem minden veje is szolgált (apródként, étekfogóként, pohárnokként stb.) hosszabb-rövidebb ideig a bécsi udvarban. A Zrínyi család tehát a magyar és a nemzetközi arisztokráciába néhány évtized alatt egészen páratlan módon jutott be.

A karrier csúcán: elismertség határon innen és túl

Mindez összességében nem jelentett mást, minthogy Zrínyi Miklós élete végére a Magyar Királyság arisztokráciájának legfelső, aulikus rétegével került igen szoros kapcsolatba, míg közvetlen felmenői és leánytestvérei még csupán a horvát és a szlavón nemesi elit tagjaival (Karlovics, Frankopan, illetve Tahy, Alapy), azaz a „rég-i pátria” vidékén házasodtak. Ennek családjá további sorsa szempontjából alapvető jelentősége volt. A következő generációk tagjai pedig gondosan örködték azon, hogy a familia megszerzett előkelő pozícióját a magyar–horvát és nemzetközi politikai elitben hasonló (részben határokon átívelő) házasságokkal megőrizték.

2. kép: Zrínyi Miklós a magyar Szent Korona másolatával I. Ferdinánd császár és magyar–cseh király bécsi gyászszerzésén, 1565. augusztus 6-án (© Wien Museum)

3. kép: Zrínyi György a Magyar Királyság zászlajával I. Ferdinánd császár és király bécsi gyászszerzésén, 1565. augusztus 6-án (© Wien Museum)

A horvát grófból magyar arisztokratává emelkedett kiváló politikusnak és katonának egyáltalán nem kellett szégyenkeznie még közép-európai előkelő rokonai között sem. Az 1563. őszi pozsonyi országgyűlésen neve a Magyar Királyság legfőbb világi méltóságára, a nádor tisztére is felmerült. 1565 augusztusában pedig a Habsburg Monarchia legfőbb hatalmi reprezentációs eseményén, I. Ferdinánd bécsi gyászszerzésén ő vihette a Szent Korona másolatát (lásd a 2. képen). Mindez óriási megtiszteltetés és egyúttal elismerés volt, miközben kiválóan tükrözte Zrínyi pályájának és stratégiaváltásának sikerét.

Ugyanezen a ceremónián ráadásul György fia vitte a Magyar Királyság zászlaját (lásd a 3. képen). Ez önmagában is jelképes volt: a kétnyelvű, ma-

gyar–horvát Zrínyi György (akinek utóbb tiroli és stájer felesége lett) a közép-európai Habsburg Monarchia XVI. századi alapítójának bécsi gyászszertartásán Magyarország zászlaját emelte a magasba! Mindezek egyúttal jól mutatták azt is, hogy Zrínyi Miklósnak páratlan karrierjével és különleges felemelkedésével egyidejűleg sikerült szilárdan megalapoznia családjá helyét Magyarország és a Habsburg Monarchia politikai elitjében.

Hősi magaslathoz emelkedve 1566 késő nyarán

Végül – az újabb kutatások ismeretében – azon közel egykorú és későbbi koncepciókról is szólnunk szükséges, miszerint 1566 nyarán a bécsi hadvezetés szándékosan hagyta volna magára Zrínyit Szigetvár védelmében, mivel állítólag Miksa császár és király személyes ellenszenvvel viszonyult volna iránta. Noha megfelelőbb utánpótlás természetesen elképzelhető lett volna, az esztendő nyarán Győrnél összegyűlt császári–királyi sereg szemére aligha vethető, hogy nem nyújtott érdemi segítséget a szultán ostromolta Szigetvárnak.

Kétségtelen ugyan, hogy a Habsburg-sereg a császár-város elleni törökellenes támadástól félve mindvégig Bécs megoltalmazására koncentrált, a kor hadsereg-utánpótlási rendszerének és Magyarország útviszonyainak ismeretében ugyanakkor a hatalmas távolság miatt Győr alól reálisan sajnos semmiféle lehetősége nem volt a dél-dunántúli végvár megsegítésére. Különösen, hogy az uralkodó csak augusztus második felében érkezett meg a táborba, s csapatai mindvégig (még október végén is) a Duna vonalának védelmére koncentráltak, nem ismervén pontosan az oszmánok eredeti, majd várható további támadási terveit.

Szigetvárt maximum Stájerország felől lehetett volna felmenteni, amire viszont az ottani főherceg, Habsburg Károly lehetőségei ugyancsak elégtelenek voltak. Bár nehéz kimondanunk, mégis rögzítenünk szükséges: 1566 nyarán a közép-európai Habsburg-államkonglomerátum katonai–anyagi lehetőségei nem voltak összemérhetők az ekkor már hetedik magyarországi hadjáratát vezető Nagy Szulejmán szultán (1520–1566) világbirodalmával. Ráadásul a győri táborban járvány is pusztított, ami tovább korlátozta a császári–királyi hadvezetés mozgásterét. Miksa császár viszont nem táplált gyűlöletet Zrínyivel szemben, sőt, halálát maga is megkönnyezte, hiszen tisztában lehetett azzal, hogy egyik legkiválóbb magyar–horvát hívét, katonáját és politikusát veszítette el.

A közvélekedéssel ellentétben ráadásul nem minden kontingens várakozott 1566 nyarán tétlenül Győr alatt. A kiváló magyar politikai és családi kapcsolatokkal bíró, sőt, magyarul is jól tudó Eck Graf zu Salm und Neuburg győri főkapitány (1560–1574) jelentős magyar könnyűlovas-csapatok élén például már június elején felmentette az Arszlán budai pasa ostromolta Várpalotát, majd a hónap végén visszafoglalta az 1552 nyaratól török kézen lévő Veszprémet, végül pedig Tata várát és két üresen hagyott szomszédját, Gesztest és Vitányt is.

Mindezek komolyabb helyi katonai sikerek voltak ugyan, hiszen a Balatontól északra megerősítették Magyarország védelmi lehetőségeit, a hamarosan ostrom alá vett Szigetvár sorsát ugyanakkor nem befolyásolhatták. Különösen, hogy az észak-dunántúli régiót – a szultáni hadjáratot ténylegesen irányító Szokollu Mehmed nagyvezír unokaöccse, az új budai pasa, Szokollu Musztafa vezetésével – Székesfehérvárról egy ugyancsak több ezer főnyi oszmán kontingens is felügyelte. Így a „török torkában” fekvő Szigetvárott Zrínyi reálisan nézve Győr felől felmentő seregre aligha számíthatott. Magyar- és Horvátország egyik első politikusaként és egyik leggazdagabb birtokosaként ő mégsem a vár feladását, hanem a hősi halált választotta. Ez páratlan emberi nagyságra vall.

Zrínyi így nemcsak Horvátországról Magyarországra „kapaszkodott fel”, nemcsak a monarchia arisztokráciájába emelkedett fel, hanem történelmünk legjelesebb hőseinek sorába is belépett. 1566 késő nyarán Szigetvár védelmében méltón módon fejezte be evilági sikeres pályafutását. A végső kitarásra már előre készült – még a várható óriási a túlerővel szemben is. Erről maga így nyilatkozott: „mindnyájan bezárkózva megfogadjuk, hogy a kereszténységnek s ezen édes és végtelenül elpusztult hazának – ha a sors úgy hozza – fejünk vesztésével is kívánunk szolgálni.” Noha az oszmánok ostromsorozata szeptember 8-ára megpecsételte a romhalmazzá lőtt szigetvári belső várba szorult őrség sorsát, ő a megmaradt vár-védőkkel „egész ez világnak evvel példát hagyva” rontott ki az ellenségre – miként ezt dédunokája egy évszázaddal később oly szépen megénekelte.

Közép-Európa közös hőse

Összegezve megállapítható: a horvát–magyar közös történelem egyik legismertebb hőse és legnagyobb katonája, a szigetvári Zrínyi Miklós sikeres fel-emelkedésének köszönhetően a XVI. század köze-

pére egyszerre lett a Magyar és a Horvát Királyság országos és rendi elitjének, illetve a Habsburg Monarchia nemzetek feletti, dinasztia-hű arisztokráciájának is egyik jeles tagja. A horvát grófból magyar arisztokratává vált, elkötelezett törökellenes katonára és politikusra így joggal lehet büszke minden horvát

és magyar, sőt, osztrák és cseh állampolgár, minden zágrábi és csáktornyai, szigetvári és csurgói vagy éppen monyorókeréki lokálpatrióta. Egyszerre tarthatjuk tehát őt Horvát- és Magyarország, illetve az egykori Habsburg Monarchia, sőt, Közép-Európa közös hőségének.

Niccolo Nelli: Zrínyi Miklós derékképe, papír, rézmetszet, 1567
(MNM, Történelmi Képcsarnok, fotó: Király Attila)